

ŠPITÁLNÍ KOSTEL SV. DUCHA V KRUPCE

TÁŇA ŠIMKOVÁ – KAMIL PODROUŽEK

Hospital Church of the Holy Spirit in Krupka

The Hospital Church of the Holy Spirit is one of the oldest surviving structures within the organism of the historical development of the mining town Krupka. The foundation of the church may originate from 1444; the overall appearance as well as details of the structure correspond to this date. The church reconstruction after the 1556 fire is recorded in literature. The church underwent major reconstruction at the turn of the 19th and 20th centuries when a new truss was built as well as the main entrance Neo-Gothic staircase. Later reconstruction during the 20th century was rather devastating. At present, efforts are being made to rehabilitate the church and open it to the public.

Keywords: Church, Holy Spirit, Krupka, development, Gothic, architecture, hospital

Špitální kostel sv. Ducha představuje v rámci organizmu historické zástavby horního města Krupky jednu z nejstarších dochovaných staveb. Založení stavby lze spojit s rokem 1444, čemuž odpovídá celkový vzhled a detaily stavby. V dosavadní literatuře je jako další uváděna oprava kostela po požáru v roce 1556. Velkou úpravou kostel prošel na přelomu 19. a 20. století, kdy byl vybudován nový krov a zbudovány novogotické schody k hlavnímu vstupu. Pozdější úpravy z 20. století byly spíše devastujícího charakteru. V současné době je vyvíjena snaha o rehabilitaci a zpřístupnění kostela.

Klíčová slova: kostel, sv. Duch, Krupka, vývoj, gotika, architektura, špitál

Špitální kostel sv. Ducha představuje v rámci organizmu historické zástavby horního města Krupky jednu z nejstarších dochovaných staveb. Přesto byla jeho stavebnímu vývoji a podobě věnována v dosavadní literatuře poměrně malá pozornost, což kontrastuje s pozorností věnovanou městskému kostelu Nanebevzetí Panny Marie a hřbitovnímu kostelu sv. Anny za linií středověkých hradeb města, ač všechny tři stavby tvoří soubor dokládající postupný vývoj duchovní správy jedné sídelní aglomerace. Až v roce 2016 byl v rámci doplňování poznatků o historickém stavebním fondu města proveden stavebněhistorický průzkum stavby,¹⁾ který tento deficit alespoň částečně vyrovnal a jehož výsledky přináší následující příspěvek.

KOSTEL SV. DUCHA Z HLEDISKA PÍSEMNÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

Založení špitálního kostela sv. Ducha v Krupce nelze vzhledem k citelné absenci písemných pramenů zejména pro nejstarší období dějin stavby spolehlivě datovat. Pokud by mělo být spojováno s působením minoritského řádu, pod jehož patronátem fungoval špitál s kostelem sv. Ducha v Krupce, lze založení kláštera hypoteticky očekávat již kolem roku 1230. Samotné působení řádu v Krupce před husitskými válkami připomíná však pouze prameny nedoložená tradice. Dle písemných pramenů začali minorité v Krupce prokazatelně působit až v roce 1474 na pozvání Těmy z Koldic, kdy měli v Krupce obnovit husity a požáry zničený špitál s kostelem.²⁾

Přesněji určuje dobu vzniku kostela Hermann Hallwich, jehož dílo, opřené o krupskou pomocnou knihu, je i přes veškeré výhrady k jeho podobě pro poznání nejstarších dějin kostela vzhledem k absenci přímých pramenů stěžejní.³⁾ Hallwich uvádí v rámci popisu velkých

požárů města za husitských válek v letech 1426 a 1429 rovněž vyhoření kláštera a kostelů bez upřesnění, o které stavby se jednalo.⁴⁾ Ač se o vyhoření špitálního kostela výslovně nezmiňuje, lze předpokládat, že k němu došlo, byť se pravděpodobně jednalo o provizorní, snad dřevěnou budovu.

Prvním spolehlivým datem k existenci již stojícího špitálního kostela je tak rok 1444, kdy je písemnými prameny doložena existence nadace pro chudé při místním špitále, zřízená Ješkem z Koldic.⁵⁾ Dá se tak předpokládat, že s obnovou špitálu byla ve 40. letech 15. století zahájena rovněž výstavba stávajícího kamenného kostela. Novější literatura pak obvykle uvádí pro vznik kostela rok 1454.⁶⁾ Toto vročení lze však vnímat spíše jako problematické, neboť nemá pramennou oporu a vzniklo pravděpodobně chybným pře-

Obr. 1: Krupka (okres Teplice), kostel sv. Ducha, výřez z indikační skicy stabilního katastru z roku 1843 s vyznačenou polohou kostela v rámci intravilánu města (převzato z: <http://archivnimapy.cuzk.cz/> 5. 11. 2018).

vzetím Hallwichem uváděného roku 1444. Ten jako rok vzniku kostela uvádějí rovněž dochované pamětní knihy z poloviny 19. století.⁷⁾

Ze starších dějin kostela zmiňuje pak Hallwichovo dílo rok 1538, kdy při velkém požáru města vyhořel spolu s 27 městskými domy a láznemi rovněž špitál s kostelem.⁸⁾ Tento požár byl pro vlastní stavbu kostela natolik zásadní, že její obnova, provedená o něco později kolem poloviny 16. století, je zejména novější literaturou označována jako stěžejní pro její stávající podobu. Následující stavební úpravy jsou pak písemnými prameny doloženy k roku 1629, kdy kostel znovu postihl požár, který měl stavbu zničit až po sanktusovou věžičku.⁹⁾ Obnova trvala zřejmě z důvodu nedostačujících financí třináct let a byla ukončena 14. prosince 1642 první celebrou mší v obnověném kostele.¹⁰⁾

V následujícím období, počínající rokem 1759, lze již stavební dějiny kostela sledovat na základě přímých písemných pramenů, byť s určitými obtížemi, neboť zejména stavební účty kostela byly v dotčené agendě vedeny společně s účty kláštera, a lze tak mnohdy jen obtížně určit, na které budově byla daná stavební změna provedena.¹¹⁾ Vzhledem k tomu, že se však v drtivé většině případů jedná zejména o drobné každoroční opravy šindelové střešní krytiny, nejde o závažný problém. Z kostelních účtů tak lze za nejpodstatnější změny, týkající se prokazatelně kostela, považovat písemnými prameny doloženou opravu kostelního chóru s emporou z roku 1774, která byla v roce 1778 doplněna tesařským opracováním použitých trámů a opravu věžice, která proběhla ve dvou etapách mezi lety 1793 a 1794. To dokládá existenci zřejmě sanktusové věžičky na starší střeše, která zanikla novodobou opravou ve 20. století. Poloha stavby při hlavní komunikaci zřejmě nepřilíší vhodně působila na exteriér kostela, takže muselo být v roce 1824 přistoupeno k podezdění dvou narušených opěráků, což bylo spojeno s celkovým přezděním kostelních schodů před hlavním vstupem. Opravu provedl zednický mistr Franz Urban. Následující záznamy kostelních účtů zachycují zejména úpravy interiérového vybavení, jako bylo zpevnění oltární přepážky v roce 1839, pořízení části nových lavic v roce 1841, či pořízeních nových oltářních schůdků v roce 1843.¹²⁾

O vlastním stavebním stavu kostela nejlépe informují souhrnné a svým charakterem stručné záznamy přehledů stavu patronátních budov farního okrsku Krupka, vedené pro léta 1836–1844.¹³⁾ Ty charakterizují stav budovy po vizuální stránce jako dobrý, zejména s odkazem na cyklicky opravovanou a udržovanou střechu, nicméně interiér označují za zcela zchátralý. Tento stav byl zřejmě

Obr. 2: Krupka, kostel sv. Ducha, celkový pohled na kostel od jihovýchodu (všechny snímky T. Šimková, 2016, není-li uvedeno jinak).

způsoben faktem, že kostel byl krupským magistrátem nabídnut jako zdroj staviva pro stavbu nové školní budovy, tudíž na jeho opravy a údržbu nebyly vykládány žádné prostředky. Avizovaný prodej však následně neproběhl, tudíž bylo přikročeno k opravám, které se projeví již při zjišťování stavu kostela v letech 1839–1844, kdy byl stav kostela vesměs popisován jako dobrý. Upřesňující informace k proběhlým opravám v tomto období zachycuje také materiál *Verzeichnis der gottesdienstlichen Leistungen* z roku 1839,¹⁴⁾ který připisuje zoufalý stav kostela uzavření budovy za Josefa II. v roce 1785, ale především informuje o způsobu financování oprav, které se odbyvaly pomocí sbírky darů. Opravy, probíhající již od roku 1837, byly ukončeny 25. dubna 1838 svolením litoměřické konzistoře ke znovuvysvěcení kostela. K tomu v kostelním inventáři z roku 1846 uvádí krupský farář Johann Caspar Schmied, že kostel nebyl vybaven žádným starším inventářem.¹⁵⁾

Kostelní inventáře, pořízené v roce 1846 a 1856¹⁶⁾ a obsahově zcela totožné, popisují kostelní stavbu a její vybavení následovně: „Kostel na parc. č. 176, per 68 čtverečních sáhů, je starý (kdy byl postaven není známo), z kamene, postavený ve středu farního místa; stojí jihovýchodně, je krytý šindelem a má 5 oken, 2 vchodové dveře, opatřené velkým bočním kůrem a kamenným hudebním kůrem, v dobrém stavu. Na kostel navazuje úzká budova čp. 96, skrze kterou se dá dostat k (severním) vchodovým dveřím. tato budova je postavena z kamene, krytá šindelem, v současnosti neobyvatelná. Oltáře: hlavní oltář zasvěcený Seslání Ducha svatého, dřevěný, zlacený; Boční oltář na pravé straně, dřevěný s obrazem sv. Valentina. Lavice, 16 kusů. Varhany žádné. Věžička na kostele. Zvony: malý mešní zvon ve věžičce. Oltářní zvonky: žádné. Křtitelnice: žádná. Kazatelna: dřevěná, stará. Krypta: žádná.“ Kostelní pamětnice s po-

čátkem zápisů v polovině 19. století přináší následně informaci o přenesení zvonu ze zrušeného kostela sv. Prokopa do kostela sv. Ducha v roce 1907, kde nahradil původní prasklý zvon. Uvedený zvon, odlitý v roce 1835 zvonařem Heroldem v Litoměřicích, byl v roce 1917 zrekvírován pro válečné účely a v roce 1918 nahrazen zcela novým ocelovým zvonem.¹⁷⁾ Větší stavební podniky, které byly nutné vzhledem ke stavebnímu stavu kostela, trvale poškozeného zejména dešťovou vodou a vztlínající vlhkostí z přilehlého svahu, brzdil zejména nedostatek financí, a tudíž zůstalo pouze u nerealizovaných nabídek.

Nejnovější stavební zásahy, probíhající od 60. let 20. století, udržovaly kostel více méně ve stabilním technickém stavu, bez další aspirace na jeho zvelebení. V roce 1967 byl vyklizen veškerý mobiliář a kostel byl užíván jako depozitář či skladiště pro nejrůznější účely.¹⁸⁾ Výraznějším zásahem, který je však doložitelný pouze fotografiemi, a není tak přesněji datován, byla výměna střechy, kdy moderní a zcela nezdobná eternitová střecha nahradila břidlicovou barevnou a dekorativně skládanou krytinu, kterou zachycovaly fotografie na kostele ještě v roce 1977.

POPIS KOSTELA

Bývalý špitální kostel sv. Ducha je součástí intravilánu historického jádra města Krupky, kde tvoří jeho jižní uzávěru, za níž následovala dnes již zaniklá městská brána. Základní dispozice kostela je dána jeho stavební parcelou, která je velmi úzká, v důsledku jejího umístění při hraně ostře zaříznutého údolí, které tvoří základní urbanistický determinant historické části Krupky. Stavba těsně přiléhá k hraně páteřní komunikace, do níž se obrací podélným jižním průčelím, stejně jako u výše umístěného farního kostela Nanebevzetí Panny Marie. S nerovností svažitého terénu se vyrovnává ubíhajícím soklem s průběžnou linií horní římsy a výškově rozkolísanou patou.

Stavba je tvořena jednoduchým jádrem, obdélná loď přechází plynule bez odsazení v nepravidelný polygonálně uzavřený presbytář. Západním průčelím se kostel přimyká ke stavbě špitálu, s nímž tvoří jednotný stavební celek. Na korunní římsu nasedá sedlová střecha s valbovým paprscitým ukončením nad polygonálním závěrem presbytáře, přičemž z rozhraní střechy a valem vyrůstá jehlancovitě zakončený sanktusník.

Lomové novodobě omítané zdivo kostela ztužují v jižním průčelí jednou odstupněné opěráky ukončené silně zešíkmenými stříškami, které jsou v čele prolamovány ostrými trojúhelnými štítky. Těla opěráků vyrůstají ze zešíkmených podstavců s okoseným přechodem ke hmotě těla, odskoky zdůrazňují omítané profilované římsy.

Obr. 3: Krupka, kostel sv. Ducha, celkový pohled do interiéru lodi a presbytáře od východu.

Za hlavní průčelí lze označit jižní průčelí, kterým se kostel obrací do komunikace a zároveň je v něm otevřen vstup do kostela. Hladké průčelí dělené opěráky do pěti menších polí, otevírá v každém poli jedna okenní osa. V každé z nich je otevřen jeden vysoký ostře hrotitý okenní otvor se zešíkmeným parapetem a hlubokými špaletami. Na hraně oboustranně rozevřených špalet je světlý otvor rozdělen oboustranně vyžlabeným kamenným prutem, který dělí světlý otvor vždy na dvě pole ukončená oblémi jeptiškami. Prostor pod záklenkem vyplňuje kruhová kružba s individuálně řešenou tvarovou kresbou. Okenní otvor v první ose zleva je zkrácen a do vytvořeného prostoru je do stejné osy vložen dveřní otvor hlavního vstupu do kostela. Vstup je vymezen kamenným profilovaným portálem s hlubokými široce rozevřenými špaletami a velmi mírně hrotitým záklenkem. Před dveřním otvorem leží zděná vysoká podesta přístupového schodiště. Na hraně podesty jsou postaveny hranolové sloupky kamenného zábradlí s římsovými hlavicemi. Mezi sloupky jsou patrné reliktů kamenné kružbové výplně poprsnice zábradlí, jejíž další části jsou druhotně deponovány v kostele.

Východní průčelí náleží především polygonálnímu závěru presbytáře. Závěrová strana presbytáře je slepá bez otvorů. Krajní bok otevírá v ose otevřený podezděním zkrácený hrotitý okenní otvor s hlubokými široce rozevřenými špaletami. Stejně jako u jižního průčelí dělí světlý otvor kamenný dvakrát prožlabený prut na dvě pole ukončené jeptiškami, které nesou horní kružbu výplněnou čtyřlístem.

Severní průčelí je slepé, pouze při severozápadním nároží je těsně pod korunní římsou otevřen drobný okenní otvor, jehož světlý šterbinový otvor vymezený úzkou kamennou jeptiškou leží v lici zdiva, do interiéru se obrací hlubokými široce rozevřenými špaletami s plným záklenkem. Západní průčelí kostela není patrné, neboť je zcela kryto přiloženou stavbou špitálu.

Interiér kostela je přístupný hlavním vchodem v jižním průčelí kostela, kterým se vstupuje do lodi. Druhý vstup

Obr. 4: Krupka, kostel sv. Ducha, celkový pohled do interiéru lodi od západu.

je patrný v západní zdi lodi, která je společná kostelu a sousednímu špitálu.

Lod kostela je vystavěna z lomového zdiva, ze stavebního kamene je v hmotě zastoupen pískovec a čediče. Kamenný materiál je ukládán na silné vrstvy světlé velmi tvrdé omítky. Při severozápadním nároží lodi je patrný relikt cihelné izolační plenty. Relikt plenty je rovněž patrný ve styku vítězného oblouku a lodi, kde ho doprovází otisk odsekané plenty v úrovni konzol klenby. Na odhaleném lomovém zdivu jsou patrné fragmenty nejstarších omítek, které lze charakterizovat jako dvouvrstvé s tvrdým písčtým jádrem, které nese hlazenou tenkou vápennou lícovou vrstvu. Omítky jsou napekovány a přetaženy mladšími vrstvami malty náležejícími plentě. Blíže k severozápadnímu koutu lodi je patrný hmotově dochovaný úsek cihelné plenty, v jejíž ploše jsou vsazeny dva obdélné pískovcové náhrobníky s několikařádkovým nápisem.

Prostor lodi uzavírá křížová hrotitá žebrová klenba o třech klenebních polích oddělených meziklenebním žebrem. Všechna žebra, která vyrůstají po svazcích z klenebních konzol, jsou vytesána z jemnozrného pískovce a mají shodnou profilaci jednoduchého oboustranně vyžlabeného klínu. Konzoly jsou v základu tvořeny shodně profilovaným prvkem, kdy obrácený jehlan základu uzavírá zalomená deska profilovaná hlubokým výžlabkem. Z hlediska velikostního modulu lze rozlišit dva typy konzol – první lze charakterizovat jako štíhlé vyspělé řeme-

Obr. 5: Krupka, kostel sv. Ducha, historická fotografie zřejmě z 30. let 20. století zachycuje vybavení kostela, včetně zcela výjimečného výjevu Sestlání sv. Ducha z dílenského okruhu Mistra Týnské kalvárie z doby kolem roku 1436, který je od roku 1992 deponován v kostele Panny Marie v Mostě (NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, sbírka fotografií).

slně i proporčně správně uchopené konzoly, druhý převládající typ tvoří drobnější a ve své podstatě robustnější konzoly s nevyváženým měřítkovým poměrem spodní a horní části. Žebra klenebních polí se ve vrcholu stýkají prostým přetnutím bez vsazeného svorníku. Povrch kamene žebíků nese relikt historických polychromií. Pod dvěma svrchními vrstvami světlého vápenného nátěru jsou patrné přímo na kámen nanášené relikt hustého vápenného nátěru ve světle šedé barevnosti, která na konzolách a výběžcích žebíků přechází v sytě černou polychromii, přičemž na konzolách je černá redukována pouze na plochy výžlabku krycí desky. V západní části lodi je na celou její šíři vložena kruchta se zděným fundamentem, na hranu kruchty je vsazeno dřevěné vyřezávané novogotické zábradlí. Prostor kruchty je přístupný také obdélným vstupem v západní zdi kostela.

Lod je na východním konci ukončena vysokým lomeným vítězným obloukem, který odděluje prostor presbytáře, který je oproti lodi zvýšen o jeden schod. Lomený záklenek oblouku je od hladkých stojek oddělen jednoduchými hladkými římsovými hlavicemi. V místech, kde je porušena omítka, je patrné, že stojky oblouku jsou skládány z mohutných velmi jemně opracovaných pískovcových štuků. Přímo na povrchu kamene jsou lokálně zachytitelné relikt vápenných krycích nátěrů v bílé barevnosti s blíže neurčitelnými černými zdobnými liniemi. Vnitřní strany stojek nesou při patě další mladší vrstvy omítek, kdy

na natíraném kameni leží vyšší vrstva silné dvouvrstvé omítky s pevným jádrem a vápnem natíraným hlazeným povrchem, který je další současnou vrstvou nátěru tónován do sytě červené barevnosti. Tato vrstva přerůstá rovněž na obvodové zdivo presbytáře, kde je patrné druhotné napekování vrstvy a její překrytí dvěma silnými vrstvami dvouvrstvé omítky nesoucí šablonovou a válečkovou výmalbu na hlazeném povrchu. Svrchní vrstvou je sjednocující monochromní nátěr v bílé barevnosti, který je v případě vítězného oblouku doprovázen linií kresbou tvořící na stojkách oblouku jednoduchá obdélná zrcadla a přecházející nad hlavicemi ve stylizované novogotické kružby, z nichž vychází liniové rámování záklenku oblouku.

Prostor presbytáře uzavírá křížová šestidílná klenba s prudce lomenými čely výsečí. Žebra mají shodnou profilaci jako v lodi, tj. jednoduchý oboustranně vyžlabený klín. Oproti lodi je jejich styk řešen svorníkem v podobě do středu prohnutého erbovního štítu. Klenba je posazena na konzoly shodného řešení jako v lodi, pouze u koutových konzol při vítězném oblouku lze pozorovat vytočení žeber vůči konzolám. Líc klenby pokrývá monochromní bílý nátěr nesoucí systém pravidelně rozmístěných tmavých hvězd.

Střechu kostela vynáší krov hambálkové soustavy podporovaný paralelní stojatou stolicí o šesti plných a třinácti jalových vazbách. Ty se mezi první a druhou plnou vazbou od západu střídají v pravidelném rytmu 1 – 4 – 1. Mezi druhou a pátou vazbou následně dochází ke zrychlení rytmu v poměru 1 – 3 – 1 a mezi pátou a šestou dokonce v poměru 1 – 1 – 1. Nad presbytářem přechází konstrukce sedlové střechy v pět valeb polygonální valbové střechy, které jsou vynášeny pouze krokviemi bez podpor. Svislé sloupky stolice stojí na vazných trámech a jsou s nimi spojeny třmeny z ploché železné pásoviny, přitahované šrouby s čtvercovými i šestibokými maticemi. Vazné trámy jsou ukládány z části přímo na korunu zdiva, při vnitřní hraně jsou osedlány na pozednici zapuštěnou částečně do hmoty zdi. Na sloupcích je čepována vždy jedna průběžná vaznice vynášející hambálky, příčně je mezi sloupky začepována krátká rozpěra. Sloupky jsou zavětrovány šikmými vzpěrami, čepovanými do vazných trámů. Nad mezilehlou rozpěrou je hambálek vynášený dvojicí vaznic, stahující k sobě čepovanými spoji krokve, spojené ve vrcholu také na čep. Krokve jsou začepovány v plných vazbách zhlavím do vazných trámů a v jalových vazbách do krácat rámu. Střešní valby prodlužují krátké nepatrně zalomené námětky, které dotahují konstrukci střechy až na hranu korunní římsy. Krov je podélně zavětrován pomocí mezilehlých vaznic, které proti prověšení ztužují krátké šikmé pásy vybíhající ze sloupků plných vazeb krovu.

Obr. 6: Krupka, kostel sv. Ducha, historická fotografie z počátku 20. století zachycuje kostel ještě s dekorativní dvoubarevnou skládanou břidlicovou střešní krytinou, pocházející z úprav v 19. století (převzato z J. Kilián, *Zaniklá Krupka. Teplice 2012, s. 74*).

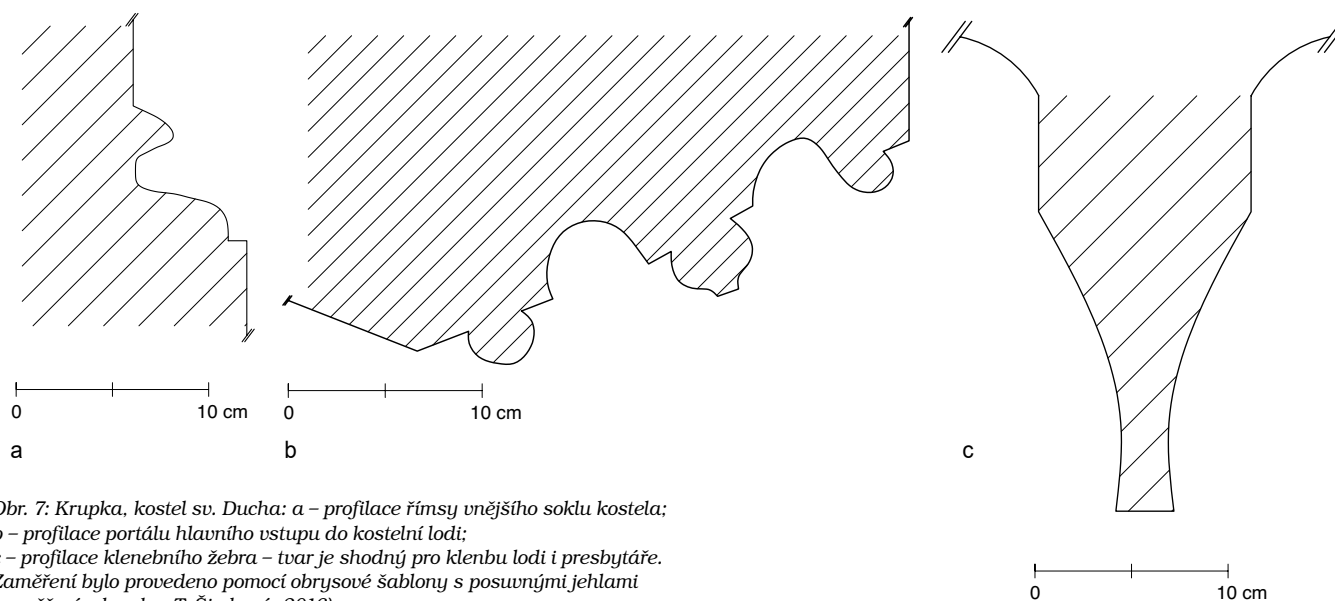
Mezi pátou a šestou vazbou nad lodí je do systému krovu vložena samostatná konstrukce osmiboké sanktusové věžičky. Polygonální korpus konstrukce tvoří průběžné svislé sloupky, které jsou ztuženy šikmými pásky v několika etážích. Konstrukce korpusu stojí na čtvercovém základovém roštu, který tvoří průběžné vazné trámy přitahované spoji jak ke čtvrtému vaznému trámu lodi, tak polygonálnímu roštu přechodu krovu lodi a presbytáře. Směrem k severní a jižní zdi ztužuje rošt sanktusové věžičky systém šikmých vzpěr.

MODEL STAVEBNÍHO VÝVOJE

Podoba kostela sv. Ducha v Krupce je dle písemných pramenů a doposud publikované literatury stanovena zejména přestavbou z doby po roce 1556, kdy mělo dojít po zdrcujícím požáru k nové výstavbě či radikální přestavbě kostela. Jak se však zdá z vlastního stavu a detailů současné podoby kostela, byla tato přestavba pouze dílčí a objekt si zachoval převážně původní vzhled z doby kolem poloviny 15. století.

Výstavbu kostela lze dle stavebních detailů a písemných materiálů z krupské pamětnice datovat do doby kolem roku 1454, nelze však vyloučit ani ojediněle uváděný nicméně z hlediska stavby pravděpodobnější vznik již kolem roku 1444. Naopak spíše vyloučen je vznik stávající stavby před rokem 1429, kdy měl být husity vypálen již stojící špitální kostel. Lze předpokládat, že se jednalo buď o stavbu na jiném místě, či o stavbu provizorní např. dřevěnou, která požárem zcela zanikla.

Podoba kostela je v souladu s údaji z pamětnice datována mezi léta 1444–1454, kdy měla být její forma ještě stále poplatná výrazu vrcholné gotiky počátku a první poloviny 15. století. V této době vznikl při pravděpodobně dřevěné špitální budově jednolodní kostel s neodsazeným polygonálním presbytářem nepravidelného tvaru. Nepravidelnost, vynikající zejména při půdorysném promítání,

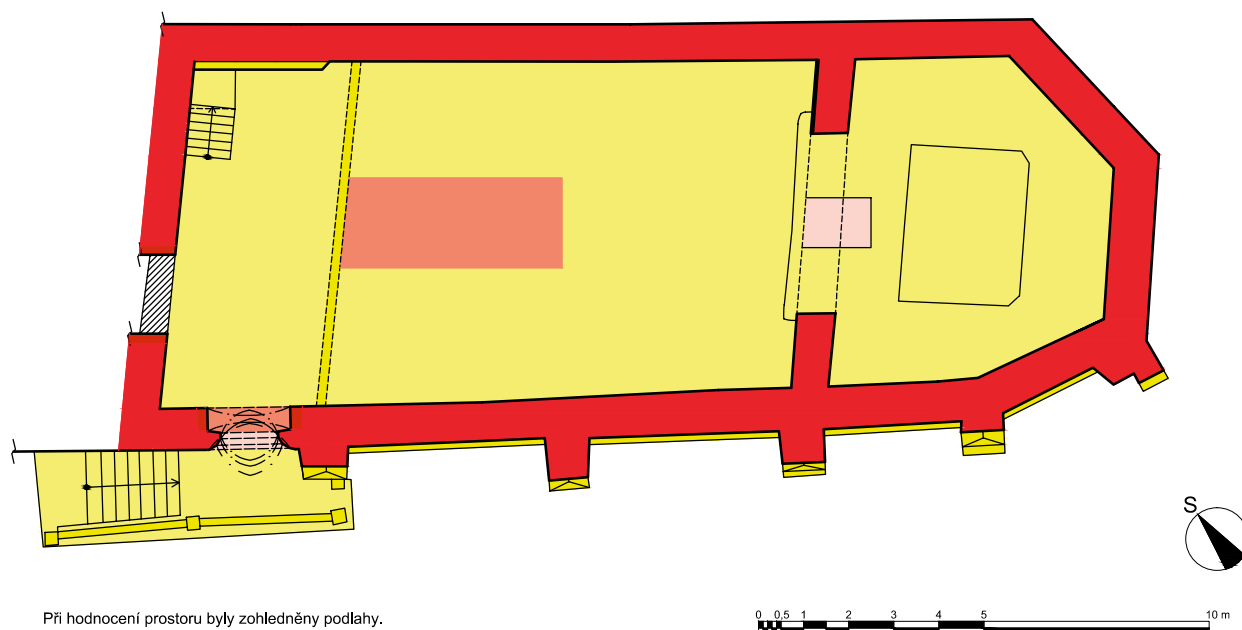
Obr. 7: Krupka, kostel sv. Ducha: a – profilace římsy vnějšího soklu kostela; b – profilace portálu hlavního vstupu do kostelní lodi; c – profilace klenebního žebra – tvar je shodný pro klenbu lodi i presbytáře. Zaměření bylo provedeno pomocí obrysové šablony s posuvnými jehlami (zaměření a kresba T. Šimková, 2016).

je zřejmě dána stísněností parcely, která je ze severní strany omezena ostře se zvedajícím svahem údolí. Ze západní strany prostor pro zástavbu výrazně omezovala starší městská brána zbořená v roce 1851.¹⁹⁾ Jednoduchý půdorys byl zřejmě dán statusem kostela, který měl být využíván pouze jako špitální chrám pro nemocné z přilehlého špitálu, tudíž nebylo nutné budovat rozměrnou komplikovaně řešenou stavbu, navíc v těsné blízkosti farního kostela Nanebevzetí Panny Marie.

Kostel ležel ještě v intravilánu historického jádra Krupky, byť zřejmě z hygienických důvodů na jeho samotném okraji. Vedle hygienických důvodů však mohl umístění na hranu intravilánu podmínit rovněž fakt, že se již v době kolem poloviny 15. století jednalo o jedinou volnou par-

celu s odpovídajícím tvarem a rozměry pro stavbu kostela se špitálem. Tuto teorii podporuje rovněž situace pozdější výstavby kostela sv. Anny na počátku 16. století, který je umístěn až za hranici tehdejšího intravilánu.

Korpus kostela byl dle běžných gotických zvyklostí vystavěn z lomového kamene, pouze konstrukce vítězného oblouku byla provedena z rozměrných kvádrů z jemnozrného pečlivě opracovaného pískovce. Rozdílnost v užívání materiálu zdívá se projevila rovněž ve zpracování povrchové úpravy. Zatímco lomové zdivo korpusu bylo zcela v souladu s charakterem tohoto typu zdívá omítnuto dvoustvrou jemně zpracovanou a pečlivě roztíranou omítkou tak, aby došlo k zakrytí líce zdívá a vyrovnání povrchu, kamenné kvádry byly pouze nalíčený hustším dobře kry-

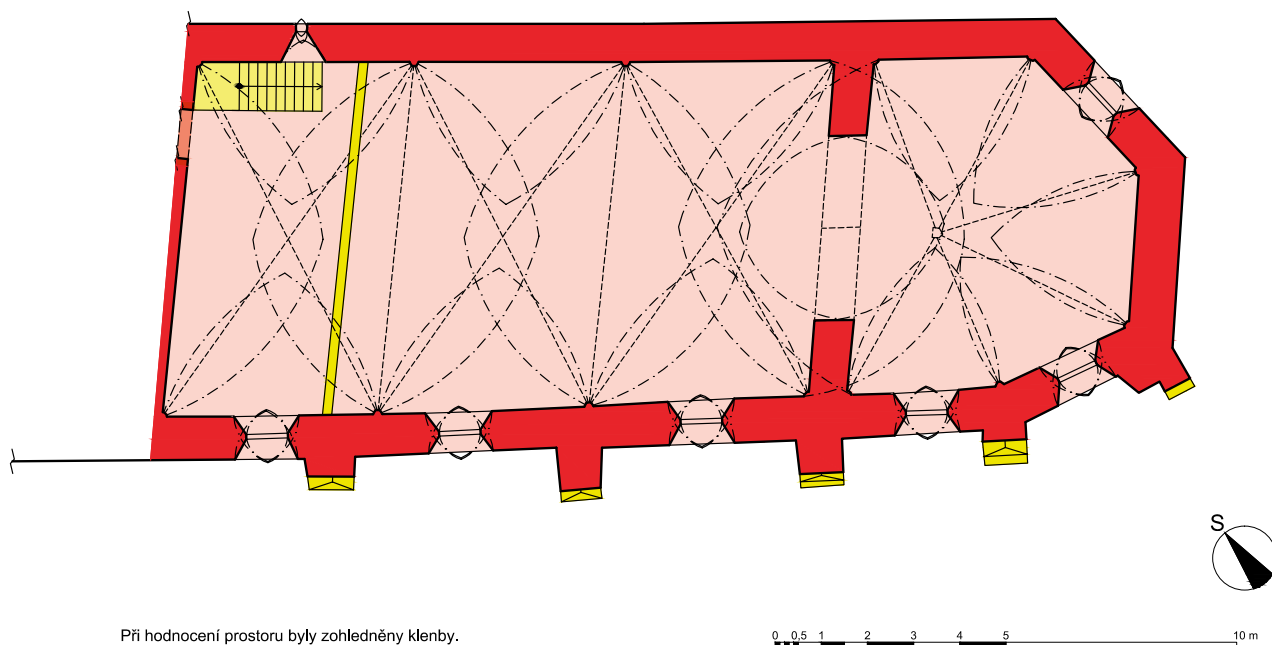
Při hodnocení prostoru byly zohledněny podlahy.

Obr. 8: Krupka, kostel sv. Ducha, půdorys v úrovni dveří. Barevná legenda (světlejší odstín značí prostor): červená – 1. stavební fáze, cca 1444–1454; hnědá – 2. stavební fáze, po 1642; žlutá – 3. stavební fáze, oprava kolem roku 1901; bez barvy – 4. stavební fáze, konstrukce 2. pol. 20. století (zaměření a kresba: D. Skalický, B. Větrovská, Centrum pro dokumentaci a digitalizaci kulturního dědictví, Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem (dále jen CDDKD FF UJEP), 2012; vyhodnocení T. Šimková, 2016).

ječím vápenným líčkem v bílé barevnosti, pod nímž však stále čitelně vystupovala struktura užitého materiálu.

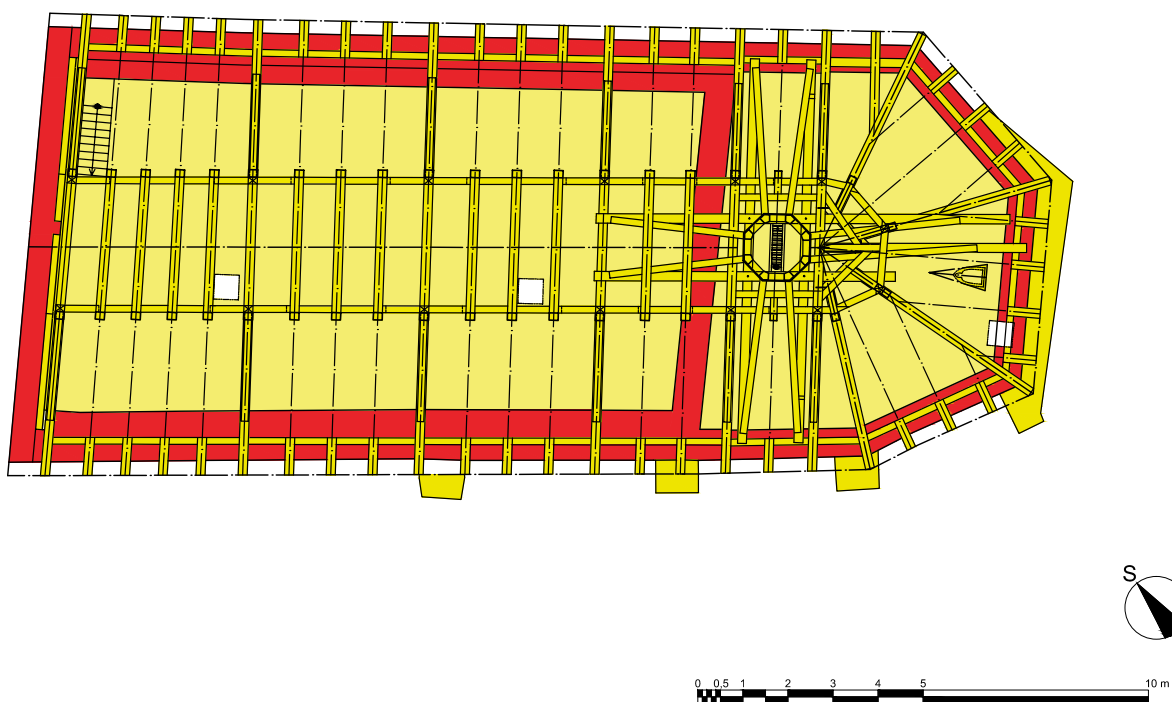
Kostel sv. Ducha byl při své výstavbě vybaven řadou kamenických detailů, koncentrovaných zejména do kružeb okenních otvorů. Podoba dochovaných kružeb je určena zejména statickými jednoduchými tvary čtyřlístů, kapkovitých tvarů a jeptišek, či spíše strnulých párů rotujících plamének, což odpovídá vývoji tvarů okenních

kružeb po roce 1420, kdy je již silně potlačen dřívější vliv Parléřovské tradice složitých vzorů sestavených z četných rotujících plamének a kamenická produkce se vrací zpět k užívání osvědčených archaických statických tvarů dřívějších fází gotiky.²⁰⁾ Stejně tak dělení spodních polí pod kružbami pomocí jeptišek s výraznými nosy odpovídá době kolem poloviny 15. století. S gotickým výrazem korespondovalo rovněž barvení kamenného materiálu prutů

Při hodnocení prostoru byly zohledněny klenby.

Obr. 9: Krupka, kostel sv. Ducha, půdorys v úrovni oken. Barevná legenda (světlejší odstín značí prostor): červená – 1. stavební fáze, cca 1444–1454; hnědá – 2. stavební fáze, po 1642; žlutá – 3. stavební fáze, oprava kolem roku 1901; bez barvy – 4. stavební fáze, konstrukce 2. pol. 20. století (zaměření a kresba: D. Skalický, B. Větrovská CDDKD FF UJEP, 2012; vyhodnocení T. Šimková, 2016).

Obr. 10: Krupka, kostel sv. Ducha, půdorys v úrovni krovu. Barevná legenda (světlejší odstín značí prostor): červená – 1. stavební fáze, cca 1444–1454; hnědá – 2. stavební fáze, po 1642; žlutá – 3. stavební fáze, oprava kolem roku 1901; bez barvy – 4. stavební fáze, konstrukce 2. pol. 20. století (zaměření a kresba: D. Skalický, B. Větrovská CDDKD FF UJEP, 2012; vyhodnocení T. Šimková, 2016).

Obr. 11: Krupka, kostel sv. Ducha, panoramatický pohled na severní zeď lodi po odstranění izolační cihlové plentky. Šipka A a B označuje dochované krusty podhrozové vrstvy gotické omítky, která tvořila jádro dvourstvé roztírané, hlazené a vápnem natírané jemné interiérové omítky, jejíž souvislou vrstvu, dochovanou pod izolační plentou, označuje šipka C.

a kružeb tmavě červenou polychromií, která se v reliktech dochovala u oken lodi.

S předpokládanou datací i s vývojovým trendem se shoduje i značně archaická podoba portálu hlavního vstupu do kostela v jižním průčelí lodi. Profilace, složená z hlubokých výžlabků a hruškovcových prutů, vychází ještě z poklasické podoby gotického portálu doby Václava IV., nicméně na již změněnou tradici doby kolem polo-

viny 15. století ukazuje zejména vysoký hladký dvakrát zalomený sokl, z něhož vyrůstá vlastní profilace záklenku.²¹⁾ Odkazu na archaickou formu odpovídá ostatně i již značně zploštělá hloubka prvku, která ostře kontrastuje s Parlářovskou tradicí hlubokých výrazně plastických portálů.

Kostel byl v interiéru zaklenut po dostavbě obvodových zdí křížovou žebrovou klenbou na konzolách. V lodi dosáh-

Obr. 12: Krupka, kostel sv. Ducha, odhalená struktura zdiva severní stojky vítězného oblouku. Ten je na rozdíl od lomového zdiva lodi a presbytáře vystavěn z přesně opracovaných kamenných kvádrů, které byly v době výstavby natřeny pouze vápenným líčkem bez použití omítky.

Obr. 13: Krupka, kostel sv. Ducha, celkový pohled na portál hlavního vstupu do kostela v jižním průčelí lodi.

Obr. 14: Krupka, kostel sv. Ducha, pohled na konzolu klenby lodi. V tomto případě se jedná o variantu rozměrnějšího modulu konzol klenby. V odškrabu novodobých omítek je přímo na kameni patrná dochovaná původní šedá až černá polychromie, nanášená přímo na kámen.

Obr. 15: Krupka, kostel sv. Ducha, pohled na konzolu klenby lodi. V tomto případě se jedná o variantu drobnějšího modulu konzol klenby. V odškrabu novodobých omítek je přímo na kameni patrná dochovaná původní šedá až černá polychromie, nanášená přímo na kámen.

la klenba délky tří klenebních polí s mezilehlými klenebními žebry, v presbytáři byla redukována na jediné pole šestidílné žebrové lomené klenby. Ve struktuře klenby lze pozorovat rovněž patrnou následnost výstavby obvodových zdí a klenby, která byla poplatná tehdejší gotické stavební rutině, kdy byly společně s výstavbou obvodových zdí rovnou v součinnosti s průběhem výstavby do hmoty zdi va vsazovány kamenné prvky, v případě klenby kamenné klenební konzoly. Vkládání konzol společně s vyzdíváním lodi a presbytáře nezávisle na vložení klenby, které následovalo obvykle až po dokončení a zastřešení hrubé stavby, je patrné zejména na koutových konzolách lodi a na konzolách v koutu presbytáře a vítězného oblouku. Zde je patrné odlišné natočení klenebních konzol a navazujících prvních úseků kamenných žebor klenby, které detekuje druhotné nasazení klenebních žebor v potřebném směru k vrcholovému svorníku či křížení na již pevně usazené konzoly ve zdivu. Vlastní žebrová klenba s lomenými zděnými kápěmi tak byla zřejmě do prostoru lodi a presbytáře vložena v mikrofázi až po dokončení obvodového zdi. O tom svědčí vedle výše popsaného vztahu konzol a žebor zejména vzájemný vztah záklenků okenních špalet otvorů v lodi a vrcholů kápí klenebních polí, které jsou vnitřní koutovou hranou těsně přiloženy na hranu záklenku, čímž je celý otvor vysunut z centrální osy výseče.

Proti pozdějšímu, časově i vývojově výrazně vzdálenému vložení klenby např. v průběhu oprav po polo-

vině 16. století, svědčí zejména detaily klenby. Podoba krupských klínových konzol vychází z doby poklasické gotiky předhusitského období, kdy opakování jednoduchých hladkých tvarů s čistými liniemi výžlabků v místě nasazení dolní části odpovídá obecnému trendu poloviny 15. století a obecnému trendu tehdejší kamenické produkce, vracející se k již archaizovaným tvarům lineární a poklasické gotiky. V kostele sv. Ducha je možné pozorovat navíc dva typy konzol, které se však vzájemně liší pouze velikostí a nikoliv tvarem. Odlišný modul jinak shodných prvků lze pravděpodobně interpretovat tak, že sady byly sekány odlišnými kameníky, ale jinak pochází z jedné série.

Rovněž profilace jednou vyžlabených klínových žebor odpovídá dataci přibližně k roku 1450. Klínová žebra tohoto tvaru byla výrazně užívána od 2. čtvrtiny 15. století, kdy tento charakteristický profil doby před polovinou 15. století začal početně převažovat nad žebry hruškovcového profilu, s nimiž do té doby byly v početní rovnováze. Vznik žebor v době opravy kostela kolem 16. století je pak téměř vyloučen, neboť v této době se uvedeného profilu již nevyužívá a je plošně překryt užitím dvakrát vyžlabených žebor,²²⁾ či jsou žebra již jen štuková. V případě kostela sv. Ducha v Krupce se žebra ve vrcholech klenebních polí jednoduše kříží, pouze v presbytáři došlo v době vzniku k osazení štítového svorníku, který mohl nést znak mecenáše stavby, či městský znak.

Obr. 16: Krupka, kostel sv. Ducha, jižní průčelí lodi. Detail superpozice okenního záklenku a výběhu klenby, svědčící o jejím vložení v pozdější mikrofázi stavby.

Obr. 17: Krupka, kostel sv. Ducha, detail svorníku klenby presbytáře.

Povrchová úprava žebér a konzol byla provedena stejně jako u kamenných částí oken prostřednictvím polychromie ve formě tenkovrstvého vápenného nátěru nanášeného přímo na povrch kamene. Užitá barevnost byla provedena ve dvou odstínech šedé, přičemž na žebrech a předstupujících částech konzol byl aplikován světle šedý nátěr, zatímco v ustupujících partiích konzol tmavě šedý až černý odstín. Užití dvou typů nátěrů v kontrastním pojednání tónu i rozvrstvení na předstupujících a ustoupných částech lze zřejmě interpretovat v tom smyslu, že bylo jeho pomocí docilováno výraznějšího efektu lomu světla a stínu, který byl jinak hlavním estetizujícím nástrojem interiérů linearizující poklasické a pozdní gotiky.

Odlišnou podobu měla rovněž kruchta v západním konci lodi. Při interpretaci její historické podoby se lze opřít pouze o fakt, že se až do roku 1856 jednalo o širokou

kamennou kruchtu, která však v průběhu doby procházela trvalým chátráním, tudíž ji bylo nutné až do jejího nahrazení stávající konstrukcí na přelomu 19. a 20. století podpírat tesařskými trámy.

V popsané podobě byl kostel dohotoven do roku 1454, kdy začal sloužit jako duchovní zázemí pro městský špitál. Špitální funkce kostela se nutně promítla také do stavební podoby kostela a to ve smyslu komunikačního propojení kostelní stavby a přilehlého špitálu, který se přimyká, stejně jako stávající mladší stavba, k západnímu průčelí kostela. Situace ani podoba gotického vstupu propojující kostel se špitálem však dnes již není patrná, neboť požárem zanikla stavba gotického a později renesančně upraveného špitálu, který byl nahrazen stávající barokní stavbou. Té náleží také stávající vstup, novodobě zaslepený zazdívkou.

V pramenech uváděná oprava kostela po požáru v roce 1556, výrazně akcentovaná v doposud publikované literatuře, ve vlastní stavbě v současném dochovaném stavu patrná není. Lze předpokládat, že požár, ke kterému se odkazuje, postihl zejména krov. Tento předpoklad však není doložitelný, neboť krov kostela, který stavbu ukončuje, je novodobý a pochází až z oprav v průběhu konce 19. a počátku 20. století.

Blíže zachytitelná je tak až oprava kostela po dvou požárech v roce 1629, která proběhla v roce 1642, s níž lze konkrétně spojit zejména proražení vstupu v západní interiérové zdi kostela do sousední budovy barokního špitálu. Na barokní dataci této úpravy ukazují zejména nepříliš hluboké přímé špalety uzavřené segmentovým záklenkem. Tato podoba se opakuje rovněž v případě interiérové niky hlavního vstupu do kostela v jižním průčelí lodi, jehož úpravu lze předpokládat ve stejném období. Nově byl rovněž upraven či spíše proražen vstup z budovy špitálu na kruchtu s překladem v nadpraží.

Zcela vyloučit nelze spojení sledované stavební etapy s položením velkoformátové kamenné dlažby v pravidelné polokřížové vazbě, jejíž relikty jsou dochovány pod částečně narušenou podlahou lodi. Opravy zasáhly rovněž renesanční krov kostela, z nějž po požáru zřejmě zůstala stát pouze část nad presbytářem se sanktusníkovou vě-

Obr. 18: Krupka, kostel sv. Ducha, detail stojky okenního otvoru v jižním průčelí lodi, osvětlující kruchtu. Na kamenném ostění je dobře patrná gotická sytější červená polychromie, nanášená přímo na kámen. Relikty polychromie stejného odstínu jsou v různých stupních dochování zachytitelné na stojkách a kružbách všech oken v lodi.

Obr. 19: Krupka, kostel sv. Ducha, pohled na jižní stojku vítězného oblouku. Na omítkách jsou dobře patrné šablonové novogotické kresby, pocházející z úpravy kostela v roce 1901. Ze stejné doby pochází rovněž malované hvězdy na klenbě presbytáře.

žičkou. Po opravě byl kostel pokryt šindelovou krytinou, která byla opravována a doplňována až do 19. století.

Další velkou úpravou kostel prošel na přelomu 19. a 20. století, konkrétně kolem roku 1901, jak upřesňuje datační dlaždice v dlažbě presbytáře. Ještě před tím proběhlo v roce 1824 podezdění dvou opěráků bez bližší specifikace jejich polohy v rámci stavby, přičemž ani za dnešního stavu kostela nelze určit, o které opěráky se jednalo. Podezdění bylo zřejmě vyvoláno poruchou původního zdiva vlivem trvalého zvlhčení a jeho následného zhroutení, kdy vysokou hranici zřejmě velmi výrazného zvlhčení obvodového zdiva kostela zachycují rovněž fotografie stavby z počátku 20. století.

Následná generální oprava kostela byla plánována již od roku 1889, nicméně v případě dlažby proběhla prokazatelně až v roce 1901. Před rokem 1891 byl opraven či zcela vyměněn krov a osazena nová trvanlivá krytina. Dle historických fotografií byl doposud užíván šindel nahrazen pravděpodobně břidlicovou krytinou ve dvojí kontrastní barevnosti, kdy světlé tašky byly vyskládány do dekorativních obrazců drobných křížků po okrajích střechy a velkými kříži v ploše. Práci provedl pokrývač Ernst Neubert, úprava střechy odpovídala celkovému po-

jetí opravy v dobově aktuálním historizujícím stylu, jak lze odvodit dle podoby novogotických tvarů světlých otvorů vikýřů střechy.

Ve stejném novogotickém duchu byly provedeny rovněž další úpravy kostela. V exteriéru se tato oprava projevila nejvýrazněji v podobě kamenného kružbového zábradlí vnějšího přístupového schodiště k hlavnímu portálu. K němu byla ve stejném stylu s užitím lípaných kružeb a jeptiškových motivů zábradlí pořízena zcela nová dřevěná kruchta na celou šíři západního konce lodi, která nahradila starší kamenný hudební kůr. O druhotné vložení kruchty svědčí vedle novogotické podoby dřevěných prvků a částí zejména vzájemný vztah zděného fundamentu kruchty, který zasahuje pod hranu barokního záklenku hlavního vstupu a narušuje jej.

Ještě před touto opravou musely proběhnout technické práce, vedené snahou o zlepšení zřejmě dosti tristního vlhkostního režimu stavby. Před vložení kruchty tak byla severní stěna lodi zesílena izolační cihelnou plentou, která měla zřejmě odvádět vlhkost z gotického lomového zdiva. Tento postup byl poměrně běžným technickým sanačním opatřením proti nadměrné vlhkosti zdiva uplatňovaným v průběhu 20.–30. let 20. století, někdy v kombinaci s natíráním líce zdiva izolační asfaltovou vrstvou, která však

v Krupce užita nebyla. Návazně na toto opatření proběhla ještě v roce 1901 doložená úprava opěrné zdi za kostelem. V rámci popisované novogotické úpravy nelze vyloučit rovněž úpravu kamenných částí opěráků presbytáře, která však písemnými prameny doložena není. Podoba a profilace uvedených prvků, zejména ukončovacích stříšek a dělicích středních říms však dovoluje vznik těchto prvků řadit spíše až do doby přelomu 19. a 20. století.

Úprava interiéru byla po vyzdění izolační plenty a vložení kruchty ukončena šablonovou novogotickou výmalbou, která sjednotila vzhled interiéru. Novogotické ladění se projevilo zejména do kružbových dekorů na vítězném oblouku a v iluzivním kvádrování vnitřních líců obvodových stěn lodi. V presbytáři pak byly provedeny válečkové výmalby v tmavě červené barevnosti imitující závěsy. Rovněž tato úprava byla vedena zřejmě v duchu novogotického ladění, kdy mohla reflektovat na gotickou výmalbu v podobě drapérií, které byly uplatňovány právě v presbytářích kostelů.

Následné opravy byly spíše drobného charakteru a mířily pouze na udržovací a opravné práce. Pozdější úpravy z 20. století byly spíše devastáčního charakteru, kdy byl kostel odstrojen a změněn na skladovací prostory, v 70. letech 20. století navíc došlo k poničení novogotického kružbového zábradlí přístupového schodiště. V současné době je vyvíjena snaha o rehabilitaci a zpřístupnění kostela.

SLOVO ZÁVĚREM

Špitální kostel sv. Ducha je významnou kulturní památkou, zachycující ve své hmotě a detailech architektonický vývoj od poloviny 15. století do 2. poloviny 20. století. Jednoduchou stavbu kostela lze označit za běžný, nicméně zajímavý příklad sakrální stavby postavené ve vrcholné gotickém stylu poloviny 15. století s patrným vlivem parlérovského stavebního odkazu, byť v dosti transformovaném a zjednodušeném stylu, který byl pro dobu vzniku kostela charakteristický. Z tohoto hlediska lze v krupském špitálním kostele pozorovat proces zjednodušování prvků zaváděných do české gotické architektury elitní produkcí dvorské huti, které v důsledku „modernosti“ nově zaváděných prvků rychle pronikaly i do široké stavební činnosti venkova. Ve srovnání se stavbami kostelů Nanebevzetí Panny Marie a sv. Anny v Krupce, které podléhají stavebnímu a architektonickému vlivu sousedního Saska a jeho pojetí pozdní gotiky, je kostel sv. Ducha příkladem charakteristického jednoduchého stavebního stylu vrcholné gotiky českého proudu bez patrných pozdějších pozdně gotických či renesančních vlivů sasky orientovaného stavebnictví.

Z konstrukčního hlediska je kostel pozoruhodný zejména patrnými stopami postupujícího nárůstu stavby v mikrofázích, které se projevují ve vzájemném vztahu obvodových zdí, klenebních konzol a vlastní klenby. Uvedený vztah je dokladem gotického stavebního postupu, který na jiných sakrálních stavbách Krupky není výrazněji patrný.

Jako hodnotné lze vnímat rovněž mladší výrazné úpravy kostela z přelomu 19. a 20. století, a to zejména zařizovací prvky, jako je vložení kruchty se stylově uzpůsobeným zdobeným schodištěm a novogotickými vstupními

dveřmi do kostela. Vedle zařizovacích konstrukcí lze do popisované hodnotné novogotické úpravy zařadit rovněž přístavbu přístupového schodiště s kamenným kružbovým novogotickým zábradlím. Popsané úpravy odráží dobový způsob úpravy sakrálního prostoru v duchu dobově aktuálních neostylů s důrazem na užití novogotiky pro úpravy sakrálních staveb.

*Tato práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ: **Výzkum nemovitých památek v ČR. Aplikace nových metodik průzkumu a dokumentace – ohrožené druhy památek a jejich vybrané exempláře**, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.*

Mgr. Táňa Šimková, Ph.D. – Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ústí nad Labem
PhDr. Kamil Podroužek, Ph.D. – Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Filozofická fakulta, katedra historie

POZNÁMKY

- 1) T. Šimková – J. Leibl, Krupka (Ústecký kraj, okres Teplice) – kostel sv. Ducha. Standartní nedestruktivní stavebně-historický průzkum. Ústí nad Labem 2016, rkp. Z tohoto průzkumu jsou rovněž převzaty údaje k historii kostela z hlediska písemných pramenů a literatury.
- 2) M. M. Buben, Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích III. díl/I. svazek: žebravé řády. Praha 2006; k dějinám minorit v Čechách viz s. 163 a n.; k františkánskému konventu v Krupce s. 290–291. O míšeňském rodu Koldiců a jejich působení v Krupce např. O. K. Truöl, Die Herren von Colditz und ihre Herrschaft. Leipzig 1914.
- 3) H. Hallwich, Geschichte der Stadt Graupen in Böhmen. Prag 1868.
- 4) Tamtéž, s. 20.
- 5) Tamtéž, s. 37.
- 6) E. Poche a kol., Umělecké památky Čech 3 (K/O). Praha 1979, s. 153; K. Kuča, Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III (Kolín – Miro). Praha 1998, s. 228. Výjmkou tvoří katalog k výstavě *Bez hranic*, který zakotvuje vznik kostela do doby po husitských válkách a rok 1444 uvádí jako datum připojení již dokončeného kostela ke špitálu – viz J. Klípa – M. Ottová edd., *Bez hranic*. Umění v Krušnohoří mezi gotikou a renesancí. Praha 2015, s. 658.
- 7) Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Teplice, fond Archiv města Krupky (dále jen AMK), inv. č. 56, Pamětní kniha, s. 137.
- 8) H. Hallwich, o. c. v pozn. 4, s. 108.
- 9) Tamtéž, s. 172.
- 10) Tamtéž, s. 186. O této mši je i zápis k prosinci 1642 v kronice krupského měšťana Stüelera: „14. téhož držel farář poprvé úřad ve špitálním kostele.“ J. Kilián ed., *Paměti krupského měšťana Michela Stüelera (1629–1649)*. Teplice 1991.
- 11) Dochované účty jsou dnes v SOKA Teplice, ve fondu AMK, pro roky 1759–1789, inv. č. 405; pro roky 1791–1848, inv. č. 504.
- 12) SOKA Teplice, fond AMK, kostelní účty, inv. č. 504.
- 13) SOKA Teplice, fond AMK, přehledy stavu budov, inv. č. 236–149.
- 14) Archiv Biskupské konzistoře (dále jen ABK) v Litoměřicích, fond farnost Krupka, Verzeichnis der gottesdienstlichen seelsorgerlichen Leistungen... z r. 1839.
- 15) ABK v Litoměřicích, fond farnost Krupka, Inventář kostela sv. Ducha 1846.
- 16) ABK v Litoměřicích, fond farnost Krupka, Inventář kostela sv. Ducha 1856.
- 17) SOKA Teplice, o. c. v pozn. 8, s. 209 a 308.
- 18) NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, odborná spisovna, složka Krupka, Kostel sv. Ducha, dopis KSPPOP soudružce Štafové na Kulturní správu MNV Bohosudov ze dne 2. 8. 1967.
- 19) D. Líbal – M. Heroutová, Krupka. Stavebně historický průzkum objektů. Praha 1978, s. p. NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, Sběrka SHP a NZ, sign. 515/A.
- 20) V. Mencl, Vývoj okna v architektuře českého středověku, Zprávy památkové péče XX, č. 6, 1960, s. 224.

- 21) Týž, Vývoj středověkého portálu v českých zemích, Zprávy památkové péče XX, č. 3–4, 1960, s. 128.
 22) Týž, Tvary klenebních žebrov v české gotice architektury, Zprávy památkové péče XI–XII, č. 2, 1951–1952, s. 268–281.

DIE SPITALSKIRCHE DES HEILIGEN GEISTES IN KRUPKA

Die Heiliggeist-Spitalskirche stellt im Rahmen der historischen Verbauung der Bergstadt Krupka (Graupen, Bez. Teplice [Teplitz]) einen der ältesten erhaltenen Bauten dar. Ihre Gründung lässt sich mit dem Jahr 1444 verbinden, als in Krupka die Existenz einer Armenstiftung beim lokalen Spital belegt ist; dem entspricht auch die gesamte Gestalt der Kirche und ihre Baudetails, wie die polychromierten Maßwerkfenster, das einfache Portal und die polychromierten Keilrippen des spitzigen Kirchengewölbes.

Die in den Quellen angeführte, in der bislang veröffentlichten Literatur ausdrucksvoll akzentuierte Kirchenrenovierung nach dem Brande 1556 ist am eigentlichen Baukörper nicht deutlich und betraf wohl das heute nicht erhaltene Dachwerk. Eine näher erfassbare Instandsetzung ist erst die im Jahr 1642, mit der sich vor allem der Durchgang in das benachbarte Barockspitalsgebäude verbinden lässt.

Einer weiteren großen Umgestaltung wurde die Kirche um die Wende des 19. und 20. Jahrhunderts unterzogen, als man das neue zweifarbige Schieferdach samt dem Dachstuhl und die neuen Stiege zum Haupteingang erbaut hat. Die späteren Eingriffe im 20. Jahrhundert waren eher vom degradierenden Charakter, die leere Kirche nach der Abfuhr ihrer Ausstattung wurde als Lagerraum benutzt; in den 1970er Jahren beschädigte man darüber hinaus das neogotische Maßwerkgeländer der Zugangstreppe. Jüngst wird eine Bemühung um Rehabilitation und Zugänglichmachung der Kirche ausgeübt.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Krupka-(Graupen, Bez. Teplice [Teplitz]), Heiliggeistkirche. Ausschnitt der Indikationsskizze des Stablen Katasters, 1843, mit Auszeichnung der Lage der Kirche im Rahmen der Stadtverbauung (übernommen aus <http://archivnimapy.cz/ukcz> [5. 11. 2018]).

Abb. 2: Krupka, Heiliggeistkirche, Gesamtansicht von Südosten (alle Fotos T. Šimková, 2016).

Abb. 3: Krupka, Heiliggeistkirche, Schiffs- und Chorraum, Gesamtblick von Osten.

Abb. 4: Krupka, Heiliggeistkirche, Innenraum, Gesamtblick von Westen.

Abb. 5: Krupka, Heiliggeistkirche, historische Fotografie wohl aus den 1930er Jahren nimmt die Kirchengestaltung auf, samt der ganz außerordentlichen Szene des Ausgießens des Hl. Geistes aus dem Umkreis des Meisters der Kalvariengruppe aus der Teynkirche aus der Zeit um 1436, die seit 1992 in der Marienkirche in Most (Brüx) deponiert ist (NPÚ [Nationalinstitut für Denkmalpflege], Regionale Facharbeitsstätte Ústí nad Labem [Aussig a. d. Elbe], Fotosammlung).

Abb. 6: Krupka, Heiliggeistkirche, historische Fotografie vom Anfang des 20. Jahrhunderts, die Kirche noch mit dem dekorativ gelegten zweifar-

bigen Schieferdach aus den Renovierungen des 19. Jahrhunderts (übernommen aus: J. Kilián, Zaniklá Krupka [Das verschwundene Graupen], Teplice 2012, S. 74).

Abb. 7: Krupka, Heiliggeistkirche: a – das Gesimsprofil vom äußeren Kirchensockel; b – Profilierung des Kirchenschiffs-Haupteingangsportals; c – Gewölberippenprofilierung – die Form ist gleich für das Schiffs- sowie Chorgewölbe. Das Profil wurde mit der Umrisssschablone mit verschiebbaren Nadeln aufgenommen (Aufnahme und Zeichnung T. Šimková, 2016).

Abb. 8: Krupka, Heiliggeistkirche, Grundriss in der Türhöhe, Farbenlegende (hellere Töne bedeuten den Raum): rot – 1. Bauphase, ca. 1444–1454; braun – 2. Bauphase, nach 1642; gelb – 3. Bauphase, Instandsetzung gegen 1901; ohne Farbe – 4. Bauphase, Konstruktionen der 2. H. d. 20. Jahrhunderts (Aufnahme und Zeichnung D. Skalický, B. Větrovská, Zentrum für Dokumentierung und Digitalisierung des Kulturerbes, Philosophische Fakultät der Jan-Evangelista-Purkyně-Universität in Ústí nad Labem [weiter CDDKD FF UJEP], 2012, Auswertung T. Šimková, 2016).

Abb. 9: Krupka, Heiliggeistkirche, Grundriss in der Fensterhöhe, Farbenlegende (hellere Töne bedeuten den Raum): s. Abb. 10 (Aufnahme und Zeichnung D. Skalický, B. Větrovská, CDDKD FF UJEP, 2012, Auswertung T. Šimková, 2016).

Abb. 10: Krupka, Heiliggeistkirche, Grundriss in der Dachstuhlhöhe, Farbenlegende (hellere Töne bedeuten den Raum): s. Abb. 10 (Aufnahme und Zeichnung D. Skalický, B. Větrovská, CDDKD FF UJEP, 2012, Auswertung T. Šimková, 2016).

Abb. 11: Krupka, Heiliggeistkirche, nördliche Schiffsmauer, Panoramansicht nach Entfernung der Isolierungs-Ziegelblende. Die Pfeile A und B bezeichnen erhaltene Mörtelkrusten vom Unterwurf des gotischen Putzes, der den Kern des zweischichtigen ausgestrichenen, geglätteten und mit Kalk getünchten feinen Innenputzes bildete, deren unberührte Schicht, wie Sie sich unter der Isolierungsblende erhielt, der Pfeil C bezeichnet.

Abb. 12: Krupka, Heiliggeistkirche, Triumphbogen, freigelegte Mauerwerkstruktur des nördlichen Pfostens. Der ist im Gegensatz zum Bruchsteinmauerwerk des Schiffs und Chors aus genau bearbeiteten Werksteinen erbaut, die in der Bauzeit nur mit Kalk ohne Verputz getüncht waren.

Abb. 13: Krupka, Heiliggeistkirche, Portal des Kirchenhaupteingangs an der Südseite des Schiffs.

Abb. 14: Krupka, Heiliggeistkirche, Gewölbekonsole im Schiff. In diesem Fall handelt es sich um eine Variante des größeren Gewölbekonsolenmoduls. In der Sonde ist unter den neuzeitlichen Putzschichten direkt am Stein die ursprüngliche graue bis schwarze, gerade an den Stein gemalte Polychromie deutlich.

Abb. 15: Krupka, Heiliggeistkirche, Gewölbekonsole im Schiff. In diesem Fall handelt es sich um eine Variante des kleineren Gewölbekonsolenmoduls. In der Sonde ist unter den neuzeitlichen Putzschichten direkt am Stein die ursprüngliche graue bis schwarze, gerade an den Stein gemalte Polychromie deutlich.

Abb. 16: Krupka, Heiliggeistkirche, südliche Schiffsfront. Detail der Supraposition vom Fenstersturzgewölbe und dem Gewölbeauslauf, die den späteren Gewölbeeinbau in einer nachfolgenden Mikrophase bezeugt.

Abb. 17: Krupka, Heiliggeistkirche, Presbyteriumsgewölbe, Schlusssteindetail.

Abb. 18: Krupka, Heiliggeistkirche, Südseite, Fensterpfosten bei der Orgelempore. Am Steingewände ist die gotische satt rote, direkt an den Stein aufgetragene Polychromie deutlich. Die Relikte der Polychromie vom selben Farbton sind an Pfosten und Maßwerk aller Schiffsfenster im verschiedenen Erhaltungsgrad zu finden.

Abb. 19: Krupka, Heiliggeistkirche, Triumphbogen, südlicher Pfosten. An den Putzflächen deutliche neogotische Schablonausmalung aus der Renovierung der Kirche im J. 1901. Aus der gleichen Zeit stammen auch die gemalten Sterne am Presbyteriumsgewölbe.

(Übersetzung J. Noll)